

Elo orígens de la filosofia

1 Introducció: la divisió de la història en edats

PÀGINA 8

- 1 Resposta oberta. El sentit de la pregunta és que els alumnes s'adonin d'una manera senzilla que les dates amb què separem èpoques no són límits precisos. És evident que, fos medieval o fos modern o fos el que fos, Ferran d'Aragó tenia la mateixa mentalitat i la mateixa visió del món l'any 1491 i l'any 1493.
- 2 Resposta model. Aquestes dates són límits convencionals, el valor simbòlic dels quals és expressar, per part de l'historiador, la mena de fets que troba rellevants per explicar un canvi de mentalitat i de visió del món que, naturalment, no va tenir lloc en un sol any i molt menys en un moment precís del temps. Assenyalar el 1492 com a frontera entre l'edat mitjana i els temps moderns és interpretar, per part de l'historiador, que el descobriment d'Amèrica, amb l'obertura de mercats que suposa, indica bé la mena de canvis que va portar a un canvi d'època. En altres paraules: indicar aquesta frontera és ja una interpretació.

2 La divisió de la història del pensament en edats

PÀGINA 9

- 3 Resposta oberta. El sentit de la pregunta és que la discussió en veu alta a la classe permeti problematitzar la frontera entre els temps moderns i l'època contemporània. Alguns elements, com el ferrocarril, semblaria que remarquen la continuïtat; d'altres, com internet, indiquen potser una ruptura que, tanmateix, és molt posterior a la Primera Guerra Mundial; en fi, la irrupció d'ideologies totalitàries, després de la Primera Guerra Mundial, potser sí que marca la frontera amb què els historiadors del pensament distingeixen l'època moderna de la contemporània. Tot és, tanmateix, controvertit. De nou, es tracta de comprendre un problema, no de resoldre'l com si fos fàcil fer-ho.

PÀGINA 10

- 4 Resposta oberta. La resposta és oberta perquè estem molt al començament del curs com perquè els alumnes tinguin prou coneixements per tenir una opinió formada. Tanmateix, es pot fer notar que el qüestionament del llenguatge respon a la consciència que potser no és capaç de dir adequadament la realitat. Si la raó, a través del llenguatge, no ens pot aclarir la realitat, és obvi que el projecte il·lustrat d'orientar la vida dels homes i les dones des de la raó es veu molt compromès.

3 Inicis de la filosofia

PÀGINA 11

- 5 Resposta oberta. Es tracta d'un joc que busca, simplement, fer notar que quan coneixem només la part d'un tot, la inspecció d'aquesta part, fins i tot si ens arriba ja interpretada per altres, ens pot induir a error en la interpretació que fem del tot al qual pertanyia. Responem amb un exemple: naturalment, si obrim *Crim i càstig* de Dostoievski a l'atzar, posem per la pàgina 224, és evident que la lectura d'aquesta pàgina no ens permet en absolut comprendre el sentit del conjunt.
- 6 Resposta oberta. Si abans de llegir aquesta pàgina, haguéssim ja llegit el comentari que en fa un crític de la literatura cent anys més tard, potser seria capaç d'entendre millor el seu sentit, però només en la mesura que el testimoni del meu professor sigui de fiar. Per tant:
 - a Sí que en tindria més informació.

b Per avaluar si aquesta informació és fiable o no, em caldria interpretar correctament les intencions del crític en qüestió. Per exemple: si la crítica es trobés en un tractat de psiquiatria, i considerés Rodion Raskònikov només com un exemple entre d'altres de malalts mentals, és evident que hauria de considerar amb moltes precaucions la interpretació oferta, perquè aquesta perspectiva no és pas la de Dostoievski.

PÀGINA 12

7 Resposta model. La paraula mateixa *phýsis* ens dona a pensar la naturalesa com un ésser vivent travessat de forces que el fan sorgir i arribar a ser des d'un fons caòtic. No és gens, així doncs, un rellotge o un mecanisme automàtic. Certament, les paraules també tenen una història i, de vegades, el sentit que acaben adquirint és molt llunyà del seu sentit inicial; però, també sovint, atendre el sentit original d'una paraula ens pot ajudar a comprendre com es devia concebre la realitat que vol anomenar aquesta paraula. En particular, pel que fa al grec antic, tot sovint és molt descriptiu i plàstic, de manera que considerar la paraula triada sovint ens diu molt de la mentalitat dels parlants grecs antics.

PÀGINA 13

8 Resposta model. Ensenyar una cosa és fer que l'altre arribi a conèixer o a comprendre el que tu coneixes o comprens, de manera que sense comprensió del que ensenyes no hi pot haver transmissió de coneixement. Sí que hi estic d'acord, per bé que hi ha habilitats que també es poden transmetre per imitació sense passar per la comprensió.

PÀGINA 14

9 Resposta model. Es tracta que l'alumne busqui pel seu compte alguna paradoxa de Zenó, com ara la d'Aquil·les i la tortuga. L'argument de Zenó demostra que Aquil·les no agafarà mai la tortuga. Amb això, Zenó no pretenia negar l'evidència que, en realitat, Aquil·les sí que agafarà la tortuga; sinó que pretenia, simplement, posar de manifest que no hi pot haver ciència del moviment, perquè, tot i que el fet és innegable, quan intentem pensar-lo la nostra raó cau inevitablement en absurds. Afirmar que el moviment és intel·ligible i, per tant, que només podem pensar l'U-Immòbil, és, òbviament, una conclusió parmenídea.

4 Quan la filosofia baixa del cel a la ciutat

PÀGINA 15

10 Resposta oberta. La pregunta busca que els alumnes, amb l'assistència del professor, entenguin que la convivència política no és, sense més, l'absència de confrontació, sinó l'àmbit de la confrontació per mitjans polítics. La confrontació és inevitable perquè la societat humana està marcada per una pluralitat d'interessos i d'opinions que només de manera totalitària podrien ser reduïts a un sol interès i una sola opinió. Per això sense confrontació no hi ha llibertat.

PÀGINA 16

11 Resposta oberta. Es pot orientar la conversa entre els alumnes amb la proposta d'atendre a la moralitat sexual i als rols socials que es dona a l'home i a la dona. El grau amb què els costums canvien o es mantenen és, precisament, allò que han de discutir entre ells. En tot cas, tots hauran de reconèixer la mobilitat i la pluralitat dels costums. Anant més enllà d'això, si el debat dona per més, el professor pot provocar la reflexió preguntant si hi ha bons i mals costums.

PÀGINA 17

12 Resposta model.

- Si tots dos som relativistes coherents amb el nostre relativisme, no tindrà cap sentit que cap dels dos intenti convèncer l'altre que no té raó, perquè, com a relativistes, sostenim que l'altre *també* té raó encara que defensi just el contrari del que jo dic. Per tant: si la qüestió s'ha de resoldre forçosament en un sentit o un altre, al final s'imposarà la força i no la raó.
- La resposta anterior mostra que admetre com a definitivament vàlides totes les opinions a la pràctica porta a la violència i no a la concòrdia. Amb tot, cal dir tanmateix que creure que només jo estic en possessió de la raó té exactament els mateixos efectes. Per tant, potser el que cal dir és que el relativisme sa és el que reconeix la possibilitat que sigui qualsevol altre, i no jo, el qui té raó, i no pas el que diu que tothom té raó al mateix temps. O encara: el relativisme sa és el que diu que tots dos podríem estar equivocats, no el que diu que tots dos tenim raó.

ACTIVITATS

PÀGINA 18

- 1 a Per a Tales l'*arkhé* o principi vital de totes les coses és l'aigua. Potser el duu a afirmar això el fet que sense aigua no hi ha vida.
- b Per a Anaximandre l'*arkhé* és l'indeterminat (*ápeiron*). Ja que la *phýsis* és sempre un sorgiment des d'un fons d'indeterminació, allò que es manté constantment, i d'on sorgeixen i a on retornen les coses que neixen i moren, és precisament aquest fons: d'aquí que el principi de tot sigui l'indeterminat.
- c Per als pitagòrics l'*arkhé* és el número. La *phýsis* se'ns dona com un cosmos o un tot ordenat, no pas com a caos; ara bé, només té ordre el que té una certa estructura, és a dir, el que té parts diferents disposades d'una manera determinada. Tenir estructura, tenir ordre, en grec es pot dir també: tenir número. Per això el principi del cosmos com a tot ordenat és el número.
- d Per a Heràclit l'*arkhé* és el foc. Sense l'escalfor del sol, sense el foc interior que anima el nostre cos, no hi ha vida. Els cadàvers són freds; la vida, càlida. On no hi ha foc no hi ha vida: el foc és el principi vital de totes les coses.
- 2 Per a Heràclit, allò que defineix la realitat són les seves tensions internes. El que surt a la llum pugna contra el fons d'indeterminació que l'engoleix, però també pugna contra les altres coses que lluiten per sortir a la llum. Les coses arriben a ser plenament el que són només quan són posades a prova, quan s'afirmen elles mateixes en oposició amb les altres coses. Els grecs arriben a ser grecs amb pugna amb els troians, i els troians, troians amb pugna amb els grecs. "Com amb l'arc i la lira", escriu Heràclit. Segons aquesta visió de la realitat, el món no és un estat de coses estàtic, sinó una lluita en què l'ordre i el caos pugnen entre si, de tal manera que tot ordre establert es troba ja sempre amenaçat pel seu contrari. Ho veiem també en la vida política: la ciutat és el que és com a equilibri tens de forces enfrontades. Com més energia i vitalitat hi ha en una polis, més fortes són les tensions i més forta és la seva vida.
- 3 a Parmènides diu explícitament que "el mateix és ser i pensar". Pel que fa al dir, diu també que només pot ser dit el que és. De manera que, en suma, hi ha segons aquest poema una identitat entre ser, dir i pensar. I tanmateix, cal fer l'observació següent: per dir que "el no-ser no pot ser dit", Parmènides ha de dir "no-ser". Hi ha, doncs, una mena de contradicció que es desfà si distingim entre un dir autèntic i un dir que no diu res. Més enllà d'aquesta dificultat, la intenció de l'autor és, com hem dit, establir la identitat entre totes tres coses.

- b Primer camí desautoritzat: "no és, i no-ésser s'imposa". Només podem pensar el que és. Segon camí desautoritzat: "aquest altre camí, pel qual els mortals que res no saben van errabunds, com bicèfals". Aquest segon camí és de les meres opinions, que es dirigeixen al que és mòbil i inconstant.
- c Segons Parmènides, no hi ha ciència de les coses que es mouen perquè, sobre aquestes coses, els homes vaguen bicèfals: sobre elles, es pot sempre defensar una tesi i la seva contrària, precisament perquè es mouen. Només hi ha ciència de l'U-Immòbil.

PÀGINA 19

- 4 a La tesi del fragment és que, encara que totes les opinions són igualment defensables i, per tant, igualment vertaderes, tanmateix això no vol dir que tots els homes siguin igualment savis. Un savi no és el que defensa la veritat, sinó aquell que és capaç de fer que el seu interlocutor canviï d'opinió, no pas per passar de la falsedat a la veritat, sinó per passar d'opinions perjudicials a opinions saludables. El savi protagòric és una mena de terapeuta de l'ànima.
- b En coherència amb el relativisme radical, totes les opinions i totes les formes de vida són igualment defensables. Però en aquest fragment Protàgores sembla distingir dues menes de formes de vida, les malaltes i les sanes. Si cada homes és la mesura de totes les coses, amb quin dret pot Protàgores afirmar que unes vides són millors que unes altres? Detectem, doncs, una certa inconsistència en la seva posició.
- c Resposta oberta. Si considerem els sofistes com a productors d'opinions, l'alumne pot assenyalar els opinadors de totes les tertúlies televisives però també els directors de campanyes electorals, els responsables de comunicació de totes les institucions, i fins i tot els mestres i professors. Si els veiem com a escèptics i relativistes, la cosa és més controvertida i el professor haurà de saber jugar amb les respostes donades. Pot ser que l'exemple donat valgui del tot i que l'exercici serveixi per mostrar com és de difícil ser un relativista absolutament coherent amb el mateix relativista. En fi, si, seguint el fragment, entenem els sofistes com a sanadors, hi ha avui dia tota una corrua de teràpies alternatives que es volen "holístiques" i que pretenen sanar el cos a través de la pau interior, etc.
- 5 "No hi ha ésser": les coses, els objectes no tenen cap consistència. Com el vent de què parla Protàgores: si per a mi és fred, i per a tu és calent, i tots dos tenim raó, aleshores el vent en si mateix no és ni fred ni calent; no és res.

“Si n’hi hagués no podria ser conegut”: el nostre coneixement és inconsistent. En efecte, si algú s’entesta a dir que per força el vent ha de tenir una naturalesa pròpia, en qualsevol cas queda totalment fora de l’abast del nostre coneixement.

“Si fos conegut, no podria ser expressat mitjançant el llenguatge”: el nostre llenguatge és impotent per dir la realitat. En efecte, si, malgrat el que ja hem dit, algú tingués la pretensió que ell sí que coneix la naturalesa del vent, en qualsevol cas tal pretensió quedaria en l’esfera del personal i intransferible, perquè la distància que separa el llenguatge de la realitat fa que cap coneixement no sigui comunicable.

Ja que el llenguatge no és un instrument de coneixement, serà només un instrument de persuasió, com diu Gòrgies en un altre fragment, “un poderós tirà”. L’ontologia que es deriva d’això és heraclitiana (en la versió de Plató): ni objecte ni subjecte no tenen cap consistència, tot és flux constant. L’estabilitat és només una il·lusió creada pel llenguatge com a instrument de persuasió.

6 Càl·licles va més enllà de Gòrgies i Protàgores. Per a aquests, tota moral és igual de verdadera o de falsa que qualsevol altra, però és bo que en prevalgui una (no importa quina) perquè el consens és pacificador. Malgrat ser relativistes, ho són de manera moderada, perquè amb aquesta afirmació defensen que la pau és millor que la guerra. Càl·licles és més radical; porta el relativisme fins a les darreres conseqüències: si no hi ha cap moral que sigui verdadera, el que toca és viure al marge de tota moral. Els homes forts han de gosar viure al marge de tota moral, més enllà del bé i del mal, cercant tant de plaer com sigui possible en la vida privada i tant de poder com sigui possible a la pública. La moral vigent no és res més que un invent dels febles per sotmetre els forts a través de l’educació. Els homes superiors se n’han d’alliberar.

La comparació amb Protàgores ja està feta. Pel que fa a Sòcrates, aquest diria que el desig i les passions, perquè siguin fecunds, han d’estar orientats per la raó. La recerca desmesurada de plaer només pot provocar dolor, com ho mostra el cas de l’alcohòlic. Fins i tot per tenir una vida plaent i honorable és imprescindible la direcció de la raó: només una vida coherent pot proporcionar un plaer i un honor genuïns.

En fi, la qüestió dels punts forts i febles és una pregunta oberta pensada per obrir un debat. El que importa aquí és fer-ne llegir tres o quatre en el moment de la correcció a fi de discutir tots junts les respostes donades en una dinàmica de debat.

